

eddig nem tudhattunk. Horn bemutatja azt a tudatosan felépített személyiséget, amellyel Báthory készült az uralkodásra. Bécsi és prágai fogsága idején Erasmust, Machiavellit olvasott, de Julius Caesart is. Báthory tehát az uralkodás alapjait könyvekből sajátította el, de uralkodása tette teljessé az életművét. Ahogyan a szerző találónan megjegyzi: életműve nem maradt torzó. Tetteinek köszönhetően halála után is összhangban maradt az általa kialakított imázs és az utókor képzeletében megmaradt képmás.

Mit is írhatnánk végül a könyvről? Dicsérhetnénk hosszan, mert tényleg jól sikerült gyűjtemény. De talán elég annyit mondani: szép és igazán méltó születésnapi ajándék.

TULOK PÉTER

(Szerkesztette G. Etényi Nóra és Horn Ildikó, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008, 464 oldal, 3800 Ft)

HORKAY HÖRCHER FERENC:
***Konzervativizmus,
természetjog,
rendszer váltás***

Horkay Hörcher Ferenc a mai magyar konzervatív politikai filozófia meghatározó alakja, akinek termékeny eszmetörténeti és politikafilozófiai tevékenysége nem csekély mértékben befolyásolja, milyen

irányt vesz Magyarországon a politikai konzervativizmus. Talán azt is megkockáztathatjuk, hogy nem kis mértékben az ő tanulmányain és előadásain múlik, mit fogunk a közeljövőben (politikafilozófiai értelemben) konzervativizmus alatt érteni, s hogy mi fog konzervatív gondolatnak, eszmének számítani hazánkban. Érdemes tehát a L'Harmattan Kiadó gondozásában megjelent tanulmánykötetere figyelmet szentelnie mindenkinek, aki ezeket a kérdéseket ilyen vagy olyan okból szívéen viseli.

Annál is inkább, mert Horkay Hörcher Ferenc nem a szokásos úton közelít a kérdéskörhöz. Nála nem a történelmi tapasztalatok és a hagyományok tisztelete vagy a megszokott és bevált intézmények reformjával szembeni bizalmatlanság jelenti a kiindulópontot. Az első és legfontosabb, ami új kötetét olvasva a konzervativizmusról kiderül, hogy az szoros kapcsolatban áll az elvont, elméleti gondolkodással szembeállított gyakorlati bölcsesség, a *prudencia* fogalmával. „A konzervativizmus [...] – rögzíti már a fülszövegben – nem sokkal több, mint a gyakorlati bölcsesség dicsérete.” Ez a kiindulópont több szempontból is szerencsés választás. Mindenekelőtt persze azért, mert helytálló: a konzervatív gondolkodók valóban nagy jelentőséget tulajdonítanak a „metafizikus okoskodás” és a gyakorlati bölcses-

ség megkülönböztetésének, s ez utóbbi szerepének a helyes politikai ítéletalkotásban. Más kérdés, hogy míg a konzervativizmusból valóban következtethetünk a gyakorlati okosság iránti vonzalomra, fordított irányban ugyanez már nem működik: a gyakorlati bölcsesség dicséretéből nem következik politikai konzervativizmus – elegendő a kötetben a gyakorlati bölcsesség eszmetörténete kapcsán (joggal) hangsúlyosan tárgyalt Machiavelli-re utalnunk, aki semmilyen értelemben sem tekinthető konzervatív

A konzervativizmus és a gyakorlati bölcsesség szoros kapcsolatának hangsúlyozása így azzal a veszéllyel járhat, hogy a kötet eszmetörténetben és politikafilozófiában járatlan, ideológiai kérdésekre viszont annál fogékonyabb olvasói arra a következtetésre jutnak majd, hogy mindenhol konzervativizmust kell látniuk, ahol a gyakorlati okosság politikai szerepét méltatják. Ezzel a lehetőséggel egyébként valószínűleg a szerző maga is számolt, hiszen a kötet egy 1997-es tanulmányában ezt írja: „Mivel azonban a ráció, mi több, a logika társadalmi kontextualizáltságára vonatkozó belátásból semmiképpen sem fakad szükségszerűen a múltnak a jelen fölé helyezése, ezért én a konzervatív jelzővel óvatosan bánnék.”

Termékeny gondolatnak tűnik az államrezen és a konzervativizmus kapcsolatának felvetése is, bár ebben az esetben talán még jelenvalóbb a veszély, hogy Horkay meggyőzőnek tűnő érvelése amellett, hogy „ha a konzervativizmust az államrezen fogalma révén [...] értelmezzük, akkor az aktuálpolitika által felvetett kérdések konzervatív szemléletű megválaszolására vonatkozólag is többet tudunk már”, ideologikus gondolkodással megfertőzött olvasóiban úgy csapódik le, hogy az államrezen fogalma konzervatív gondolat.

Amiről persze szó sincs: Horkay Hörcher csupán néhány lehetséges kapcsolódási pontot vesz sorra két egymástól független, külön életet élő politikai eszme között, amelyeknek létezhetnek egymással kompatibilis alakváltozatai, miközben más formáik egymással kibékíthetetlenek maradnak. (Pontosan ugyanez elmondható a közösségelvűség és a nacionalizmus kötetben tételezett viszonyának kapcsán is.)

Horkay Hörcher Ferenc konzervativizmusa rendkívül gazdag és sokszínű eszmetörténeti anyagból építkezik, s ez kétségkívül növeli tanulmányai értékét. Az pedig, hogy ezek a – saját értékelése szerint – „kissé szerteágazóra sikerült” vizsgálódások néhány olvasót eset-

leg téves következtetések levonására készítetnek, nem biztos, hogy a tanulmányok hibája.

FÜLÖP ENDRE

(*L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008, 386 oldal, 2900 Ft*)

JOACHIM RITTER: *Szubjektivitás* *Válogatott tanulmányok*

Nagy tanáregyéniségek sokszor nem a maguk, hanem tanítványaik hírnevén keresztül válnak közismertté. Kevés írásba foglalt gondolatuk marad fenn, tanításuk java-részt diákjaik munkáiban jut el (óhatatlanul torzított formában) a közönséghez, értékelésükre is igazából azok vállalkoznak, akik óráikat látogatták. Belterjes, csak beavatottak számára ismerős alakok maradnak, akik köré legendák szövődnek, de minden egyes legendaelemmel egyre csak távolodik annak a lehetősége, hogy munkásságuk jelentőségére figyeljünk.

Joachim Ritter ezek közé a tanáregyéniségek közé tartozott. Nevét persze a filozófiában jártasak jól ismerik az általa elindított filozófiai szótár címlapjáról, ám ha nem kifejezetten a Ritter körbejárta dilem-

mák, időszakok elmélyült tudora az olvasó, egyéb tevékenységéről nemigen hallhatott. Pedig meghatározó, alapos, problémacentrikus gondolkodó volt, pár kötetre rúgó életműve azonban csak hatásaiban érzékelhető. Azt a sokrétű szemléletmódot, amely Rittert jellemezte, néhány tanulmányából, illetve tanítványai intellektuális tevékenységéből próbálhatjuk megérteni.

Az idehaza is egyre többet emlegetett szellemi örökösök közül Odo Marquard – többek között magyarul is olvasható kötetében – hozza szóba Rittert, akitől több vezérfogalmat is áttemel, vagy legalábbis mesterére hivatkozva hangoztat bizonyos gondolatokat. Az egyik ilyen a kompenzáció modellje, amelynek hozzávetőleges összefoglalása az lehet, hogy mivel a 19. századra a természettudományok a szellemtudományok érvényességét megkérdőjelezték, ez utóbbiak saját szerepük fontosságát kezdték hangsúlyozni a modernizálódó társadalomban, mint ami kompenzálja a természettudományos világkép embertelen, időtlen sematizmusát. A kompenzáció fogalmát azonban Ritter sehol sem fejt ki írásban, tehát vagy a mester szóbeli magyarázata a lehetséges forrás, vagy a Ritter által több helyütt kifejtett hasonló gondolatok nyomán jutott Marquard (és a

